

primavera 2025

Quan Andersen es deia Joan-Cristià

Pau Joan Hernández de Fuentemayor

Coincidint amb els 150 anys de la mort de Hans Christian Andersen, l'editorial Adesiara acaba de publicar la integral dels contes de l'autor danès, en traducció directa de Henrik Brockdorff i Miquel-Àngel Sánchez Ferriz. És la primera vegada que aquest extens recopilatori, de més de 1.600 pàgines, veu la llum en la nostra llengua, i també és el primer cop que els seus relats ens arriben sense el pas previ per una llengua pont, que ha estat la majoria de les vegades el francès. L'edició, a més, va acompanyada de les il·lustracions de Wilhelm Pedersen i Lorenz Frølich, que van il·luminar les primeres edicions daneses de l'obra.

L'editor d'Adesiara, Jordi Raventós, comentava en declaracions a VilaWeb (VilaWeb, 2025) que, tot i que hi ha una llarga tradició anderseniana en català, «des de fa més d'un segle se n'han traduït normalment els mateixos contes –i, per tant, els que han esdevingut més coneguts–, que corresponen a un percentatge ínfim de tota la producció d'Andersen».

És, doncs, una bona ocasió per fer un breu repàs del que van ser les primeres traduccions dels contes d'Andersen al català (i diem els contes perquè la resta de la seva obra, sis novel·les i, sobretot, molts llibres de viatges, a més de l'autobiografia *El conte de la meva vida* (Andersen, 1987) –escrita originalment en alemany i reescrita i ampliada posteriorment en danès–, encara no han arribat fins a nosaltres.

Les traduccions són nombrosíssimes i de tota mena, des d'aquelles que tenen una voluntat clarament literària a les adaptacions i reescriptures de tota mena, i totes, insisteixo, parcials i indirectes. A l'hora d'estudiar-les, doncs, cal acotar-ne d'alguna manera els anys, i en aquest article hem optat per parlar exclusivament de les publicades abans de la Guerra Civil, amb un ventall de dates que van des del 1907 –la traducció de Josep Massó Ventós (Andersen, 1907)–

fins al 1935 –la col·lecció Contes d’Ahir i Avui de l’editorial Mentora. Aprofitarem també per analitzar el contingut dels diferents volums per tal de contrastar l’afirmació de Raventós, a més de fixar-nos en les traduccions d’alguns títols, que potser ens donaran alguna sorpresa.

Andersen

Hans Christian Andersen va néixer a Odense (illa de Fiònia, Dinamarca) el 2 d’abril del 1805. Per commemorar el seu naixement, el 2 d’abril és el Dia Internacional del Llibre Infantil. Era d’una família molt pobra: el pare era sabater, descendent d’una família de petits propietaris rurals arruïnada, i la mare, abans de casar-se, havia sobreviscut amb la mendicitat. Però la feina del pare va fer prosperar la família, i el fill va poder emigrar de molt jove a Copenhaguen per estudiar Batxillerat, amb la ferma voluntat de triomfar en el món de les arts. La seva bona veu li va permetre guanyar-se la vida com a cantant, però el seu físic, gens agraciat, li va tancar les portes de la professió d’actor, que era el seu gran somni.

La gran oportunitat li va arribar amb la literatura. L’any 1829 es va autoeditar el seu primer llibre, *Viatge a peu des del canal Holmen fins a l’extrem est de l’illa d’Amagen*. L’obra va tenir un gran èxit i el va catapultar com a autor de llibres de viatges (per França, Suïssa, Alemanya, Itàlia, Espanya, Anglaterra, Escòcia, el Marroc, Portugal...). També va escriure algunes novel·les, de ressò molt més discret, però amb el que va assolir la glòria literària va ser amb els reculls de contes, que el van convertir en la gran figura de la literatura danesa.

Cal aclarir que Andersen no va ser un folklorista com els germans Grimm ni un adaptador com Charles Perrault, sinó que els seus contes eren de creació pròpia, tot i que ell deia que en els primers s’havia inspirat en relats que li havien explicat de petit. Són contes màgics i meravellosos, però que tenen sempre un rerefons d’amargor i pessimisme, en molts casos nascut de la seva pròpia biografia: no podia oblidar la pobresa que va viure en els seus primers temps a Copenhaguen, la frustració per la misèria de la seva família i el secret somni infantil que li feia imaginar que, en realitat, ell era fill d’un gran senyor. Fantasia que, òbviament, és l’origen de «L’aneguet lleig», aquell poll de cigne que, segons la implacable anàlisi de Blanca Álvarez (Álvarez, 2008), es dedica a menysprear i

defugir tots aquells que al llarg del conte l'estimen i l'ajuden, començant per la mateixa mare ànega. Andersen, sí, era una persona turmentada i carregada de complexos i fòbies. És sabut, per exemple, que quan viatjava (i viatjava molt!), duia sempre a l'equipatge una llarga corda destinada a fugir per la finestra de l'hotel en cas d'incendi, una fòbia específica que actualment la psicologia clínica tracta i guareix, però que en la seva època devia passar per una mena de mania estrofolària (Rovira Salvador, 2018). Potser va ser aquest temperament que va fer que quan l'any 1857 Charles Dickens el va convidar a passar algunes setmanes a casa seva, tots dos escriptors acabessin caient-se força malament, malgrat la mútua admiració que sentien (*Cronología de Hans Christian Andersen*, 1992).

I és que hi ha molt de Dickens en Andersen, i també força Andersen en Dickens. El primer punt de confluència, és clar, és la pobresa infantil, com explicita l'autor danès a la seva autobiografia: «Charles Dickens parla en les seves novel·les de les penalitats dels nens pobres. Si hagués vist el que jo passava i patia, no ho hauria trobat menys dur o menys digne d'un relat». (Andersen, 1987). Una pobresa retratada en un conte molt conegut, tot i que pocs consideren apropiat per a criatures: «La petita venedora de llumins». És un relat que fàcilment hauria pogut escriure l'autor anglès, i que ens mostra la diferència entre llegir Andersen amb ulls d'infant o amb ulls adults; per als grans, no hi ha cap màgia ni cap esperança en la dolça figura espectral de l'àvia difunta que ve a buscar la nena que passa fred al carrer venent llumins enmig de l'alegria del Cap d'Any de les cases riques i amb estufes: són senzillament les al·lucinacions que provoca la hipotèrmia a la ment de la petita que s'està morint de fred.

Però no ens equivoquem: l'escriptor potser no era l'alegre i bulliciós protagonista de la pel·lícula de 1953 *El fabulós Andersen*, interpretat per Danny Kaye, però tampoc no va ser un home lúgubre i trist, tal com ell mateix ja recorda a les primeres frases de la seva autobiografia:

La meva vida és un bonic conte, tan rica i joiosa! Si, quan era nen, quan vaig sortir a recórrer món, sol i pobre, m'hagués sortit al pas una fada prodigiosa i m'hagués dit: «Escull el teu camí i la teva meta, que jo et protegiré i et guiaré d'acord amb les facultats del teu

enteniment i tal com escau que es faci en aquest món», el meu destí no podria haver estat més feliç. (Andersen, 1987)

Per mantenir aquest to optimista, ara mirem també un moment amb ulls d'adult, per acabar aquesta ràpida semblança, dos contes més, igualment celebèrrims:

«El valent soldadet de plom», en primer lloc, és un relat de superació, amb un protagonista valerós que no es deixa atemorir pels perills, i fins i tot la seva fi té molt de la mort gloriosa que pertoca a tot heroi romàntic.

I què podem dir de «La sireneta?». És el relat d'aventures d'una dona valenta que viu per fer realitat els seus somnis i les seves aspiracions. La Bruixa dels Abismes l'avisa dels patiments espantosos que li comportarà voler viure en terra ferma i amb dues cames, però ella no es deixa impressionar i continua endavant. Al final, no conquerirà l'amor, però sí la immortalitat: en el conte, obtenint el do d'una ànima immortal que no tenia com a sirena; en la vida real, esdevenint petita estàtua, de mida natural, que vigila la bocana del port de Copenhaguen, convertida en el símbol de la ciutat.

Les traduccions

La traducció més antiga que hem pogut documentar és la de Josep Massó i Ventós, de 1907, editada per L'Avenç dins la col·lecció Biblioteca Popular de «L'Avenç». El volum té com a títol *Contes. Primera sèrie* (Andersen, 1907), un títol que sembla que insinua que hi haurà més sèries. Tot i que no es va publicar cap segona sèrie, potser podríem considerar com a tal *La dòna d'aigua i altres contalles* (Andersen, 1911), que Massó i Ventós va publicar quatre anys després a la mateixa col·lecció, aquest cop sense pròleg, cosa que pot fer sospitar que realment el volum està pensat com una continuació del primer.

Josep Massó i Ventós (1891-1931) va ser fill de Jaume Massó i Torrents. Va traduir, a més d'Andersen, Maurice Maeterlinck i Alfred de Musset, i va ser poeta, dramaturg, narrador i autor de literatura infantil i director de la publicació setmanal *La Rondalla del Dijous*.

Contes. Primera sèrie conté els relats següents: «Les cigonyes», «La venedoreta de mistos», «La princesa i el pèsol», «Història d'una mare», «El vell Acluca-ulls» i «El company de camí», a més del breu pròleg intítulat «L'Hans Christian Andersen».

El conte que Massó titula «El vell Acluca-ulls» és en realitat la sèrie de set contes –un per cada dia de la setmana– que Andersen va dedicar al personatge popular del follet Ole Lukøje (Olle-luke oil en la nota del traductor), que visita de nit les criatures i els enganxa els ulls perquè dormin, com el Marchand de Sable francès o el Senyor Sonyer català, i que, per a l'autor, és el germà de la Mort.

El volum s'obre amb un breu pròleg, o més aviat una nota biogràfica, «L'Hans Christian Andersen», que cita i comenta fragments de l'autobiografia *El conte de la meva vida*. Massó –cosa que altres prologuistes obliden– no deixa d'esmentar algunes de les obres teatrals, novel·les i llibres de viatges d'Andersen. El text acaba amb una lloança del contista que deixa entreveure tota la simpatia i admiració que el traductor sentia per ell i mostra, creiem que prou clarament, que no el considerava de cap manera un autor menor pel fet d'escriure per a criatures:

Els seus contes han proporcionat hores alegres a molts nens que s'han meravellat davant de centenars de personatges fills de l'inspiració d'Andersen, desde ls prínceps encantats de les rondalles fantàstiques fins els bons danesos que tal vegada ell havia conegut.

En moltes de ses rondalles s'hi veu sempre l gran amor pera les petites coses, pera les coses ignorades de la creació, que per ell són dotades de vida, presentant-les en ses aventures més íntimes. S'hi nota al mateix temps un gran amor també pera la natura i pera l «nostre globe meravellós», pera dir-ho amb les seves mateixes paraules, i de totes ses obres sen desprèn una gran ingenuïtat infantivola.

Les dues traduccions inclouen algunes (molt poques) notes a peu de pàgina, que miren d'explicar alguns personatges populars i alguns costums danesos.

El llibre *El company de camí* (Andersen, 1909), publicat per L'Avenç, és un volumet que conté un únic conte, però profusament il·lustrat i

imprès a dues tintes. Enlloc no hi figura el nom del traductor, però sí el de l'il·lustrador, Billy, pseudònim de Guillem Parés i Paque (1893-1968), que va ser un dels il·lustradors més habituals del setmanari *La Rondalla del Dijous*, amb un estil que era continuador del Modernisme. El pseudònim, per cert, li venia de la seva mare, de nacionalitat anglesa, que l'anomenava així (Tebeosfera, 2025).

Tornant a les traduccions de Josep Massó i Ventós, i pel que fa a *La dona d'aigua i altres contalles* (Andersen, 1911), inclou els contes «La dona d'aigua»; «L'ombra»; «L'abet» (escrit amb be); «L'intrèpid soldat de plom»; «Els enamorats» i «Els dotze viatgers de la diligència». Potser no cal fer l'aclariment, però «La dona d'aigua» és el relat que nosaltres coneixem com «La sireneta».

Hem d'esperar el 1918 per veure publicada a la col·lecció Biblioteca Literària de l'Editorial Catalana el recull *Contes d'Andersen* (Andersen, 1918), traduït per Josep Carner amb el pseudònim Joan d'Albaflor (recordem que a Carner se li coneixen quaranta-nou pseudònims). El volum recull els contes «Les coses que veié la Lluna», «El rossinyol», «L'aneguet lleig», «El papalló», «El cargol i el roser», «El soldadet de plom», «La princesa de bo de bo», «El vestit nou de l'emperador» i «La donzella de la mar» (que és novament «La sireneta»).

Carner obre el llibre amb un pròleg –«Joan Cristià Andersen»–, que, com el de Massó, recorre la biografia d'Andersen i que s'obre d'una manera que crida força l'atenció: parla de l'estàtua d'Andersen a Copenhaguen (la de Louis Hasselriis dels Jardins Reials, del 1888, no la de Henry Luckow-Nielsen de la plaça de l'Ajuntament, que és del 1965!), però no esmenta la de la sireneta, d'Edvard Eriksen del 1913. L'important, però, és que l'esment de l'estàtua serveix a Carner per obrir la lloança del contista, que enllaça amb una valoració del relleu literari d'Andersen com a autor no només per a infants:

Els viatgers de qualsevol contrada, en arribar a aquella plaça danesa, on Joan Cristià Andersen, en efígie i tot, és voltat de les flors i els infants, no necessiten recórrer al Baedeker per saber els mèrits de la figura estatuada, que no és un militar llampant ni un savi recòndit ni un polític eloqüent. No és sinó un poeta, i un poeta que ha parlat universalment al cor dels homes durant algunes generacions, un poeta present a les imaginacions de tots, i perdurable en elles

perquè hi entrà a l'edat dels tabals i les nines, llavors que l'ànima és tota plàstica i tota afanyosa dels petits mites, plena de mil fretures de pintoresc esbrinament, o d'interpretació animista.

Andersen és un gran clàssic de la infantesa. Cal recordar, però, que els grans clàssics de la infantesa són els autors susceptibles de viure novament en qualsevol etapa del desenrotllament de nostre esperit. El secret per parlar a la infantesa, no és dir pedantment coses simples, istil comú dels escriptors mediocres que han cregut que escriure per als infants equivalia a enclaustrar-se en la insípidesa i en uns quants tòpics morals primaris. El secret per parlar a la infantesa és dir simplement, il·luminadament, i amb un fort estímul per a l'acció, tota la complexitat de l'esperit. És a dir, parlar en poesia, i el que és més, en poesia èpica. El *Castell d'Iràs i no en Tornaràs*, la *Ilíada*, la *Cançó de Roland*, i les rondalles d'Andersen, tenen comuns denominadors.

L'any 1924, l'editorial Tipografia Catalana publica *Tres contes d'Andersen* (Andersen, 1924), obra que al catàleg de la Biblioteca de Catalunya apareix com a traduïda per Joan Vila, amb pròleg d'Alexandre Galí i il·lustracions de Joan d'Ivori. Això ens ha cridat l'atenció, atès que Joan d'Ivori era el pseudònim de l'il·lustrador Joan Vila i Pujol (1890-1947), de qui pel que sabem no es coneixen traduccions. Tot sembla que indica, però, que en aquest volum va exercir de traductor i d'il·lustrador. Els tres contes a què fa referència el títol són «El company de camí», «Menuda, Menudeta» i «La princeseta de la mar» (un nou títol per a «La sirenetta»).

Tres anys després veu la llum una adaptació teatral d'*El vestit nou de l'emperador* (Rossetti, 1927), amb el subtítol *Comedieta infantil en un acte*, basada sobre un dels bells contes d'Andersen i signada per Francesc Rossetti i Sánchez (1892-1978), escriptor i polític català, director de la revista *Mediterrània* de Mataró i autor d'una desena de llibres de poemes de caire simbolista i popular i un parell d'obres de teatre. *El vestit nou de l'emperador* es va reeditar el 1958.

L'any 1930 la llibreria Bonavia treu a la llum dins la seva col·lecció *Contes per a Infants* els volums *Ametlleta (de Hans Andersen)* (Canigó, 1930a) i *Vols que et conti una rondalla? Aplec de contes explicats en català* (Canigó, 1930b), tots dos signats per Jordi Canigó, que era el pseudònim de Salvador Bonavia i Panyella (1907-1959),

autor dramàtic, llibretista de revista i editor, que va continuar al capdavant de l'editorial fundada pel seu pare, Salvador Bonavia i Flores (1876-1925). Jordi Canigó era el nom de ploma que feia servir per a la literatura infantil, de la qual també fou autor destacat.

El primer dels llibres esmentats recull el conte «Ametlleta», mentre que el segon és una petita antologia de contes infantils de Perrault, Andersen i els germans Grimm. Del contista danès, en recull novament «Ametlleta». *El volum espars (setze pàgines)* va ser il·lustrat per Josep Robert i Picarín, dibuixant habitual a les revistes d'humor de l'època, on feia servir el pseudònim Gypsi, i a la premsa infantil en revistes com *El Noi Català*, *La Nuri* o *La Mainada*, amb el pseudònim Arras (Fundació Gin, n.d.).

Algunes de les traduccions de Josep Carner es van reeditar l'any 1933, acompanyades d'altres de Marià Manent, dins el llibre *Rondalles de Hans Andersen* (Andersen, 1933), un luxós volum en tapa dura publicat per l'editorial Joventut, amb il·lustracions en blanc i negre i gravats en color de l'il·lustrador anglès Arthur Rackham. En una «Nota a l'edició catalana», Manent cita el pròleg de Carner al llibre del 1918 i especifica a més quins dels contes són traducció seva i quins no. Dels nou contes traduïts el 1918 per Carner, aquesta edició en conserva cinc: «L'aneguet lleig», «El soldat de plom» (que al llibre del 1918 es titulava «El soldadet de plom»), «La princesa i el pèsol» (el 1918, «La princesa de bo de bo»), «La donzella de la mar» (el 1918, «La donzella de la mar») i «El vestit nou de l'emperador». Per la seva banda, Marià Manent va traduir «Les flors de la petita Ida», «El follet i el botiguer», «La pastora i l'escuraxemeneies», «La reina de la neu», «El porquerol», «L'escarabet», «Sopa d'un clau de botifarra», «La muntanya dels elfs», «Olle Lükoje», «Nicolau Xic i Nicolau Gros», «La capsa d'esca», «Ditona», «L'àvia del saüquer», «El que fa el vell de casa sempre està bé», «La noieta dels llumins», «Cada cosa al seu lloc», «El company de viatge», «El ninot de neu» i «Les galotxes de la sort».

Entre 1933 i 1935 l'editorial Mentora va publicar alguns contes d'Andersen en la seva col·lecció Contes d'Ahir i Avui. Els llibres d'aquesta col·lecció eren de petit format, i cadascun contenia només un o dos contes. Les traduccions van ser de Valeri Serra i Boldú i de Lluís Capdevila i Vilallonga, i les il·lustracions, en tots els casos, de

Jesús Sánchez Tena.

Valeri Serra (1875-1938) va ser escriptor i, sobretot, folklorista, a més de fundador de la revista *Arxiu de Tradicions Populars*, que va treure set números entre el 1928 i el 1938. Entre la seva obra com a folklorista destaquen alguns reculls de rondalles i de jocs i tradicions infantils. A *Contes d'Ahir i Avui* va publicar el 1933 *Orella fina* i *La princesa dels cabells d'or* (Serra i Boldú, 1933e), dos contes que no hem trobat traduïts per ningú més, *El foguer prodigiós* i *La història de l'ànec que no n'era* (Serra i Boldú, 1933a), *Les aventures de la princesa llesta i altres contes* (Serra i Boldú, 1933d), on els «altres contes» tornen a ser «Orella fina» i «La princesa dels cabells d'or»), *La princesa dels tres enigmes* (Serra i Boldú, 1933b) i *La princesa Graciosa i el príncep Florind i Riquet del plomall* (Serra i Boldú, 1933c), i el 1935 *Ocell Blau* (Serra i Boldú, 1935).

Lluís Capdevila i Vilallonga (1893-1980) va ser escriptor, periodista i llibretista de sarsueles (com ara, en col·laboració amb Víctor Mora i Alzinelles, *Cançó d'amor i de guerra*). Com a traductor d'Andersen en la col·lecció que ens ocupa, trobem dues obres del 1935: *Bella-bella o El cavaller sortós* (Capdevila, 1935a) i *Leandre, el príncep gnom* (Capdevila, 1935b).

Per la seva banda, Jesús Sánchez Tena (1888-1931) va ser il·lustrador de contes infantils i col·laborador habitual de les editorials Sopena, Calleja i Joventut, entre d'altres.

En total, als contes de l'editorial Mentora trobem set relats d'Andersen que no trobem enlloc més: «Les aventures de la princesa llesta», «Orella fina», «La princesa Graciosa i el príncep Florind», «Riquet del Plomall», «Ocell Blau», «Bella-bella» i «Leandre, el príncep gnom».

Les últimes traduccions d'Andersen al català que trobem abans de la guerra són de Miquel Planas Bach, escriptor i il·lustrador nascut l'any 1907, i estan recollides al volum *El senglar de bronze* (Andersen, 1934), publicat per Llibreria Catalònia a la col·lecció Quaderns Literaris. Aquest llibre és l'única traducció que l'Enciclopèdia Catalana recull de Planas, però el més destacable que hi trobem no és aquest detall, sinó la tria dels contes que la formen. I és que, dels deu contes, cinc ja apareixen en altres traduccions anteriors

(«L'encenedor», «La petita venedora de llumins», «El vell Adormidor», «El vestit nou de l'emperador» i «El company de viatge»), però els altres cinc els trobem només aquí: són «El senglar de bronze», «La casa vella», «El gran serpent de mar», «La campana vella» i «La felicitat dins una branca».

Un detall curiós: els títols dels contes

Acabarem fent esment d'un detall potser anecdòtic, però que hem trobat força interessant: la manera com es van traduir els títols d'alguns dels contes d'Andersen. Així, «La venedoreta de mistos» també es va dir «La noieta dels llumins» i «La petita venedora de llumins»; «La princesa i el pèsol» va ser per a Carner el 1918 «La princesa de bo de bo»; «El vell Acluca-ulls» va ser «Olle Lüköje» i també «El vell Adormidor»; «L'intrèpid soldat de plom» es va titular també «El soldadet de plom» i «El soldat de plom»; «El company de viatge» també va dur per títol «La princesa dels tres enigmes»; «La capsa d'esca» va ser també «El foguer prodigiós» i «L'encenedor»..., i, el més graciós de tot: cap traductor no va fer servir com a títol «La sireneta»: a les traduccions catalanes es va dir «La dona d'aigua» (Massó), «La donzella de la mar» (Carner), «La princeseta de la mar» (Vila) i «La donzelleta de la mar» (Carner en l'edició del 1933).

Conclusió

Hem vist com Hans Christian Andersen va ser un autor abundantment traduït al català des de l'any 1907. Els pròlegs ens mostren que els traductors el consideraven no només un rondallista per a infants, sinó un autor molt important de la literatura europea del segle anterior, que mereixia ser llegit també pels adults. Totes les traduccions d'aquell temps van ser indirectes, però hem de pensar que aleshores ho eren les de moltes llengües molt més esteses que no el danès, com ara el rus, que també arribava al català a través del francès. I pel que fa a l'afirmació de Jordi Raventós, no podem sinó estar-hi d'acord... parcialment. Efectivament, els contes avui més coneguts ja van tenir aleshores diverses traduccions, però no és menys cert que, a banda d'aquests, també trobem força relats que només van tenir una traducció i que tampoc avui no es compten entre els més coneguts.

La disparitat de títols ens demostra el que la simple comparació dels textos ja ens mostrava: que es tracta de traduccions originals, que no copien ni refan obres anteriors. Són, a més, traduccions signades, amb una única excepció, la traducció d'«El company de camí» del 1909, il·lustrada per Billy.

BIBLIOGRAFIA

ÁLVAREZ, B. (2008). «El patito feo: un falso marginado». *CLIJ*, 213, p. 49-52.

ANDERSEN, H. C. (1907). *Contes: primera sèrie*. Traducció de J. Massó Ventós. Barcelona: Llibreria "L'Avenç".

— (1909). *El Company de camí*. (Billy). Barcelona: Avenç.

— (1911). *La Dòna d'aigua i altres contalles*. Traducció de J. Massó Ventós. Barcelona: Llibreria "L'Avenç".

— (1918). *Contes d'Andersen*. Traducció de J. Carner. Barcelona: Editorial Catalana.

— (1924). *Tres contes d'Andersen*. Traducció de J. Vila, pròleg d'A. Galí. Barcelona: Tipogr. Catalana.

— (1933). *Rondalles de Hans Andersen*. Traducció de J. Carner i M. Manent, il·lustracions d'A. Rackham. Barcelona: Joventut.

— (1934). *El Senglar de bronze*. Traducció de M. Planas Bach. Barcelona: Catalònia.

— (1987). *El cuento de mi vida sin literatura*. Madrid: Ediciones de la Torre.

CANIGÓ, J. (1930a). *Ametlleta*: (de Hans Andersen). Il·lustracions de J. Robert. Barcelona: Llibreria Bonavía.

— (1930b). *Vols que et conti una rondalla?*: aplec de contes, explicats en català. Il·lustracions de J. Robert, contes de C. Perrault, J. Grimm, W. Grimm, H. C. Andersen. Barcelona: Llibreria Bonavía.

CAPDEVILA, L. (1935a). *Bella-Bella, o, El cavaller sortós*. Il·lustracions de J. Sánchez Tena. Barcelona: Mentora.

— (1935b). *Leandre, el príncep gnom*. Il·lustracions de J. Sánchez Tena. Barcelona: Mentora.

Cronología de Hans Christian Andersen (1992). CLIJ, 44, p. 26-27.

FUNDACIÓ GIN (n. d.). «Josep Robert». Humoristan. <https://humoristan.org/ca/autor/josep-robert>

Rossetti, F. (1927). *El Vestit nou de l'emperador: comedieta infantil en un acte, basada sobre un dels bells contes d'Andersen*. Barcelona: Arts Gràfiques.

Rovira Salvador, I. (2018). «Arsonfobia (miedo al fuego): causas, síntomas y tratamiento. Psicología y Mente», 18 abril. <https://psicologiaymente.com/clinica/arsonfobia-miedo-al-fuego>

Serra i Boldú, V. (1933a). *El Foguer prodigiós; i La Història de l'ànec que no n'era*, 2a ed. Il·lustracions de J. Sánchez Tena. Barcelona: Mentora.

— (1933b). *La Princesa dels tres enigmes*, 2a ed. Il·lustracions de J. Sánchez Tena. Barcelona: Mentora.

— (1933c). *La Princesa Graciosa i el príncep Florind; i Riquet del plomall*. Il·lustracions de J. Sánchez Tena. Barcelona: Mentora.

— (1933d). *Les Aventures de la princesa llesta i altres contes*. Il·lustracions de J. Sánchez Tena. Barcelona: Mentora.

— (1933e). *Orella fina; i La princesa dels cabells d'or*, 2a ed. Il·lustracions de J. Sánchez Tena. Barcelona: Mentora.

— (1935). *Ocell blau*. Il·lustracions de J. Sánchez Tena. Barcelona: Mentora.

Tebeosfera (2025). «Guillem Parés i Paque». Tebeosfera. <https://www.tebeosfera.com/autores/peres_i_paque_guillem.html>

VILAWEB (2025). «Fragment: 'Tots els contes' de Hans Christian Andersen». VilaWeb. <https://www.vilaweb.cat/noticies/fragment-tots-els-contes-de-hans-christian-andersen/>

